

MARGINALIJE K OCENAM REVIALNE KRIZE

Vlado Vodopivec

Ali gre res za hudo in birokratsko omejevanje in teptanje ustavnih in toliko naglašanih pravic do svobodne in ustvarjalne kritike, ali gre res za apriorni izraz nezaupanja do vseh tistih izobražencev, ki so nosilci progresivne in antibirokratske kritike, ali gre morda res za usodno bitko na fronti socialističnega demokratizma proti birokratizmu, v kateri se je treba zavarovati s pravnimi in s statutarnimi rešitvami? Ali pa so vse to samo popačene podobe naših družbenih in kulturnopolitičnih situacij, hrupno dramatiziranje nekaterih dogodkov, da bi tako zakrili bistvo stvari, da bi prikazovali stvari drugačne, kot so v resnici, zaradi ne docela pojasnjenih pobud, namerno in prenapeto naglašanje nekaterih manj važnih vprašanj, pri tem pa puščanje ob strani poglavitnih, idejnih in moralnih problemov sodobne družbe in socializma?

Nestrpno komentiranje revialne krize — pisma, protesti in izjave — naj bi javnost prepričali, da so bili nedavni in znani posegi v revialno življenje samo nedovoljen in neumesten izraz birokratskih, lastniških in oblastniških pojmovanj kulture in v svojem bistvu protipravni in protiustavni. V tem hrupu postaja popularna ocena, da se je obrnil palec oblasti navzdol, ker so ji nekateri ljudje, ki so odgovarjali za urejanje revij, odrekli poslušnost. Ob tej preprosti ugotovitvi naj bi se opredeljevali in polarizirali, kot da gre za najbolj usodna vprašanja našega družbenega razvoja in socializma sploh.

Seveda sem daleč od tega, da ne bi imel zelo resnih pomislekov glede marsikatere politične akcije v spletu lanskih dogodkov, ki ji ni mogoče pripisati niti politične modrosti in ne družbene utemeljenosti. Ne vem, čemu so bila potrebna ob posegih v revialno življenje tudi policijska posredovanja? Ne vem, čemu je bilo potrebno angažirati za razbijanje gledaliških predstav delovne kolektive agrokombinativ in potem to angažiranje celo braniti kot upravičeno ogorčenje delovnih ljudi, kar je bilo od začetka do konca neprepričljivo? Ne vem, čemu je moralo poseči v presojo o družbenopolitični vrednosti nekega dramskega dela, ki je bilo morda res pamflet, tudi sodišče, katerega ocena za javnost tudi ni bila prepričljiva? Še manj pa razumem, čemu je dnevni tisk o dogodbah, ki so bili nekaj časa v središču pozornosti kulturne javnosti, poročal nepopolno in površno, z nekakšno sramežljivostjo in bojaznijo (vsaj videz je bil tak), pri tem pa je široko omogočal vse mogoče govorice in ocene.

Z osnovnim vprašanjem seveda vse to nima neposredne zveze. Očitno je, da revialna kriza ni nastopila naenkrat, niti takrat, ko so bile ukinjene »Perspektive«, ampak da se za tem pojmom skrivajo kompleksnejša idejnopolitična nesoglasja, ki so se že dalj časa skrivala pod površjem in ki so v znanih oblikah prišla na dan kot idejnopolitični spopadi. Če je tako, je seveda docela iluzorno, da bi bila kriza premostljiva z nekaj statutarnimi in pravnimi rešitvami, z nekaj institucionalizacijami, pa tudi ne z reorganizacijami in personalnimi premiki.

Predvsem zaradi mnogo mladih ljudi, ki so spremljali nedavne dogodke z resno prizadetostjo in katerih pripravljenost, da se družbeno čimbolj angažirajo, je pozitivno in razveseljivo dejstvo, je vredno o tej krizi razpravljati z vso odprtostjo in jasnostjo. Potrebno je namreč verjeti, da velja pri mladih ljudeh, do katerih smo v našem pojasnjevanju pogosto zelo površni, če ne celo banalni, odprto razpravljanje in pojasnjevanje več kot pa nekaj tjavdan vrženih vabljivih, neodgovornih in demagoških gesel.

I

Težko, da bi se našel kdo, ki bi bil pripravljen še dandanes zagovarjati s stališča širših družbenih interesov in zaradi družbenega napredka kot primerna in uspešna razna nasilna politična poseganja v kulturno in duhovno snovanje, ki so neposredno po vojni in v obdobju administrativnega socializma povzročala pri velikem delu inteligence odpor, jo potiskala v pesimizem in skepso in ustvarjala vedno znova napetosti in konflikte med inteligenco in oblastjo. Najbrž celo ne med tistimi, ki so izvajali po svoji družbeni ali državni funkciji takšne posege in usmerjanja. Toda koliko so bile razne intervencije politike v kulturno sfero zares nujne in jih je narekoval družbeni položaj, koliko so bile zakonita posledica razreševanja protislovij našega socialističnega razvoja, koliko pa so bile posledice raznih pretiravanj in nerazumevanj, nezdravih ambicij in drugih negativnih osebnih kvalit, je danes pač še zelo težko presojati. Ta razdobja bodo morala prestati slej ali prej objektivno in pravično oceno, čeprav dvomim, da je taka ocena v današnjem času že mogoča, ker smo jim časovno še preblizu in je prizadetost na vseh straneh še prevelika, da bi že dopuščala trezno presojo.

Nekaj pa je gotovo: ta obdobja so v glavnem premagana in, ne glede na pomanjkanje takih ocen, tudi v naši družbeni praksi že presežena. Tega dejstva ne morejo spremeniti niti nekatere, še danes nesprejemljiva stališča do kulture in kulturnih delavcev in ne nekatere nedavne akcije, ki po svoji naravi in po svojem bistvu spadajo bolj v preteklost kot pa sedanost. Da je tako, dokazuje že sama odprtost in

neposrednost razpravljanja o sodobnih, idejnih in kulturnopolitičnih vprašanjih.

Napetosti in konflikti, o katerih razpravljamo, seveda nimajo svojih korenin šele v povojnem času in v administrativnem socializmu, temveč segajo mnogo dlje nazaj v zgodovino socializma in revolucionarnega gibanja med obema vojnama. Zlasti so se pokazali v mednarodnem delavskem gibanju v zadnjih desetih letih pred drugo svetovno vojno, odmevali pa so po svoje tudi v našem predvojnem revolucionarnem gibanju. O vsem tem doslej nismo mnogo razpravljali, kolikor pa smo, smo razpravljali nekako sramežljivo, kot da gre za stvari, o katerih je bolje, da se jih ne spominjamo, razen v nekaj obrobni in priložnostnih ocenah in mnenjih.

Tako oceno je v lanskem letu na prvi konferenci ZMS ob obravnavanju kritičnih razpoloženj med študenti, pri katerih so idejne in kulturno politične koncepcije kroga okrog »Perspektiv« pridobivale vedno več simpatij, dala tovarišica Vida Tomšič. Ko je opozarjala na potrebo po realni in odgovorni kritiki, se je spominjala tudi idejnopolitičnih spopadov pred drugo svetovno vojno in jih je primerjala z današnjimi razpoloženji med študentsko mladino. »Vizija humanega človeka se kaže pred mlado generacijo danes z enako močjo, kot se je kazala svoje čase pred našo ... Toda kako, s kom in proti komu uresničiti to vizijo, in to skupina je govorila o viziji človeka, lepega, humanega. Toda globoko še zdaj, ko živimo, je vprašanje ...«, je govorila Vida Tomšič. Nato pa je nadaljevala: »Spomin mi je segel nazaj v trideseta leta ... V tisti dobi smo se komunisti na univerzi spopadali s skupino študentov, s katero smo dolgo razpravljali, se strinjali ter razhajali. Tudi tista smo se razlikovali glede ocene vzrokov in glede metod in poti boja za novo družbo. V takratni družbi, ki je ječala zaradi raznih vrst izkoriščanj človeka po človeku, od socialnih do nacionalnih, je bil problem, kako doseči realni uspeh, kako napraviti čeprav samo en korak k uresničitvi tiste vizije. Ta skupina nam je odgovarjala, da je zadosti, da razglaša svoj humani program, da uporablja lepo doneče besede o svobodi in demokraciji, da pa se ni treba združevati v ilegalni partiji, se podrejati partijski disciplini, da se ni treba pustiti zatirati, treba je pač varovati živo silo, intelektualce, ne pa se pretirano izpostavljati ...«

Potem je še dodala, da se je večina iz omenjene skupine kasneje priključila NOB, ko je uvidela, da je pot komunistične partije edino realna pot k humanizmu, razen nekaterih, ki so čakali, »da bodo drugi namesto njih stvari opravili, in so postali plen politikanskih intrig«.¹

¹ Citirano po »Mladini«, 11. aprila 1964.

Mislim, da je ta ocena takratnih idejnih bojev nekoliko poenostavljena, deloma površna in celo krivična v tistem delu, ko govori, da je del te skupine postal plen politikantskih intrig. Toda ker je bil namen teh pojasnjevanj v tem, da poudarjajo »kako, s kom in proti komu uresničevati vizijo humane družbe«, kar je bilo tudi po mojem prepričanju bistvo vprašanja takrat kot v dandanašnjem času, nimam namena podrobneje dopolnjevati in popravljati gornje ocene. Kot člana skupine, ki jo je omenjala tovarišica Vida Tomšič, pa me poznavanje takratnih dogodkov vendarle obvezuje, da pojasnim nekaj idejnih stališč te skupine, posebej še zato, ker je takrat prišlo do nekaterih konfliktov tudi pri predvojni »Sodobnosti«. Nisem sicer mnenja, da so mogoče analogije med idejnimi situacijami in konflikti v letih 1935 do 1940 in današnjimi, sem pa prepričan, da gre danes kot takrat za zelo podobne dileme, pred katerimi so mlade generacije, čeprav v zgodovinsko povsem drugačni situaciji.

Idejna prizadevanja skupine, s katero so se komunisti pred vojno ostro razhajali, je mogoče deloma razbrati iz odlomkov dveh pisem. Prvo je datirano z 12. 12. 1939 in je bilo poslano glavnemu uredniku »Sodobnosti« dr. Ferdu Kozaku ter nekaterim vidnejšim naprednim publicistom in javnim delavcem v Sloveniji. V tem pismu je bilo idejno stališče skupine takole formulirano:²

»... V polni meri se zavedamo potrebnosti discipline in organiziranega dela. Sami smo ga zmeraj zagovarjali in skušali, kolikor je bilo od nas odvisno, tudi ostvariti. Zato smo dali mnogo iniciativ in sugestij. Toda vprašamo vas, komu so danes stvari tako preproste in jasne, da bi bilo v tem zapletenem in težkem položaju odveč skupno razmišljanje in delo vseh, ki smo se opredelili za drugačen svet in ki temu idealu posvečamo ves svoj razumski in življenjski napor. Saj nima nihče od nas varovati in braniti prav ničesar, kar bi ga vezalo na tak svet, kakršen je. Vse, kar imamo in v čemer edinem moremo videti smisel svojega rodu, je vera in delo za nov svet, iz katerega bo zrastle človeku, tudi slovenskemu, novo življenje. To vero in ideal pa nam more opravičiti iskreno, pošteno prizadevanje, ki ne ubija sodelavcev in sobojevnikov kot krivovercev samo zato, ker ne vežejo stvari, v katere verujejo, na posamezne trenutne vodnike. Ali pa se vračamo nekaj let nazaj, ko je bila edini vidik za resnico in neresnico avtoriteta? Potreba disci-

² Pismo so podpisali takratni študentje in sodelavci »Sodobnosti« Albert Kos, Leo Modic, Drago Šega in Vlado Vodopivec.

pline in organizacije, ki jo narekuje naš čas bolj kot kdaj, pa vendar ne more biti identična s srednjeveško, sholastično avtoriteto...«

Drugo pismo je bilo datirano z 12. 11. 1940, poslano pa je bilo glavnemu uredniku »Sodobnosti« dr. Ferdu Kozaku in predsedniku upravnega odbora Slovenske književne zadruge Franu Albrehtu, potem ko so bili podpisniki pisma obveščeni, da njihovo sodelovanje pri »Sodobnosti« ni več zaželeno.³

»... Ko se je odprla doba pospešenih bojev, po katerih se utegnemo približati ali celo prestopiti prag novega sveta, se nam zdi, da ne smemo izgubiti izpred oči čim jasnejše in določnejše predstave življenja, po katerem stremimo. Le-ta predstava, utemeljena na spoznanju resničnih elementov našega časa in razvojne smeri življenja, more nakazovati našemu razumskemu snovanju pot in smoter ter našo dejavnost krepiti z živo vero in toplim človeškim čustvom. Da so se po vojni množice v stari Evropi odločile za pot, po kateri so šle z vsem ognjem, nam more vzbuditi vprašanje, ali ni tem množicam nečesa manjkalo, ali niso bile brez neke temeljne orientacije v svetu in družbi, brez prave človeške zavesti.

To se nam zdi odločilno. Ko danes sleherni čuti, da se ta svet podira in da je treba še pospešiti razkroj, ki se je začel, ni dovolj zamenjati gesel mirnih časov z geslom odrešilnega prevrata, ne da bi natanko vedeli, kaj nam bo prinesel. Hočemo reči, da moramo že danes s tem geslom ne samo odkloniti preživel svet, temveč tudi že objeti vse vrednote, ki nam jih ta svet ne more več dati. V tem se kaže zrelost in doraslost dejavnih rodov, da zavestno pripravljajo nov čas...

Kajti ne moremo priznati ugovora, da so v času socialnih kriz kulturna in moralna vprašanja bolj postranskega pomena. Nasprotno, mislimo, da so prav v takih časih čisto v ospredju, skupaj s socialnimi, ker je določno pojmovanje le-teh in zavest najzanesljivejše varstvo in poročstvo, da bodo tudi pridobljene gmotne dobrine v resnici služile človeštvu, ki se je zanje boril. Saj vendar ne gre danes za to, da se zamenja na vrhu družbene lestvice vladajoča elita, kot uče nekateri sodobni sociologi, pri čemer se dejanski odvisni položaj ljudi iz množic nič ne spremeni. Jedro vprašanja pa je prav v tem, da se ustvarijo ne le po obliki, temveč prav po vsej življenjski vsebini nova razmerja, ki bodo v znamenju nove živ-

³ Drugo pismo so podpisali: Albert Kos, Drago Šega in Vlado Vodopivec.

ljenjske orientacije pomenila tudi resnično novo dobo v zgodovini človeškega rodu...

Če pa se to ne bo zgodilo, se bomo spričo suženjske stvarnosti, ki bo še dalje oklepala človeka, zmeraj povračali k istemu vprašanju. Doklej si bomo morali še odgovarjati kakor La Boetie pred štirimi stoletji, da je suženjstvo, ki ga človek prenaša, prostovoljno suženjstvo? Zato, ker ne sloni na nedejavni potrpežljivosti ljudi, ki bi izhajala iz slabosti, temveč nasprotno, v zavestni udeležbi skoraj slednjega posameznika v suženjskem redu, še tistega, ki živi v najtesnejšem svetu čisto na dnu družbene lestvice, da ima le še nekoga pod seboj, nad katerim drži svojo oblastno roko...«

Idejna in moralna problematika, o kateri govore ta pisma in ki jo je skupina postavljala v ospredje kot temeljno problematiko svojega časa, ni bila izmišljena. To so bili resnični problemi mednarodnega delavskega in naprednega gibanja, o čemer so skupino prepričevala še zlasti takrat sicer redka, pa vendar prizadeto in ogorčeno napisana dela nekaterih naprednih pisateljev in drugih kulturnih delavcev iz raznih dežel Evrope, ki so imeli priložnost spoznati življenje v Sovjetski zvezi, od koder so se vračali zagrenjeni in razočarani. To ni bila literatura, ki bi hotela rabiti zahodni antikomunistični propagandi, čeprav jo je ta propaganda tudi uporabljala, komunisti pa so jo tako obravnavali in ocenjevali.

Pretresljivo je bilo na primer pričevanje romunskega pisatelja Panait Istratija, ki je po vrnitvi iz Sovjetske zveze ogorčen zapisal, da je to, kar je tam videl, »moralni bankrot revolucije za vse večne čase« in da ga šestnajstmesečno bivanje v prvi deželi, ki je začela graditi socializem, prepričalo, da je delavski razred, ki mu je pripadal, z njim vred dokončno premagan.⁴ Ne manj poražen in prizadet se je leta 1936 iz SSSR vrnil André Gide, ki je opazil tudi mnogo svetlih strani sovjetskega življenja, vendar pa prišel do sklepa, da senčne strani prevladujejo, zlasti ker »v nobeni drugi deželi ni duh manj svoboden, bolj potlačen in bolj zastrašen kot v Sovjetski zvezi.«⁵ Približno v tistem času je Ignazio Silone, potem ko je prelomil s komunistično stranko, napisal svoj drugi roman v emigraciji »Kruh in vino«. V tem romanu je Silone najbolj neposredno posegel v idejne in moralne probleme ilegalne komunistične stranke, posredno pa tudi v moralnopolitične probleme sovjetskega družbenega sistema med stalinizmom. Po vsem tem tudi toliko anatemizirana literatura Trockega, Victorja Sergeja in Charlesa

⁴ Panait Istrati, *La Russie nue*.

⁵ André Gide, *Le retour de l'U. R. S. S.*

Plisniera in drugih, ki so začeli poleg drugih moralnopolitičnih problemov obravnavati tudi moralno plat velikih moskovskih procesov, ni mogla biti več vnaprej sumljiva kot sovražnik socializma in družbenega napredka.

Nekaj let pred drugo svetovno vojno je prišel s komunistično levico v spor tudi Miroslav Krleža, ki je v »Antibarbarusu« podvrgel ostri in uničujoči kritiki nekatera na leviči prevladujoča kulturnopolitična in idejna stališča do kulturnega ustvarjanja, v moralno problematiko idejnega dogmatizma pa je posegel s svojim romanom »Na robu pameti«.

Skupina, ki se je navdihovala pri taki literaturi in ki je z nevero in skepso sprejemala v glavnem vse, kar je prihajalo iz Sovjetske zveze, je seveda nujno doživljala spore in konflikte s komunisti. Danes je še težko ocenjevati, koliko so bila takšna stališča anticipacija idejne in moralne problematike, ki je mnogo kasneje z vso silo udarila na dan v mednarodnem delavskem gibanju, koliko pa so bile zaradi svoje nedognanosti in nepovezanosti z resničnimi problemi slovenskega človeka samo izraz negativnega intelektualnega snobizma ter opora konservativnim silam, ki so si prizadevale zavreti revolucionarno gibanje množic. Problemi, ki jih je načenjala omenjena skupina, nikakor niso bili samo njeni, temveč so bili lastni tako velikemu delu levo usmerjene inteligence in najbrž tudi marsikomu od tistih, ki se s skupino ni strinjal in se je z njo razhajal. Toda doma in v Evropi so bili v ospredju mnogo bolj pereči socialni in nacionalni problemi, zato ta idejna in moralna problematika ni našla odziva niti v širšem krogu inteligence. Zaradi odtrganosti od resničnih ter neposrednih problemov slovenskega človeka, ki jih je revolucionarno gibanje reševalo, pa tudi zaradi nepripravljenosti komunistične levice, da bi v tej problematiki videla kaj več kot intelektualni avanturizem, se je skupina znašla osamljena, potisnjena na skrajni rob dogodkov in duhovno ter družbeno izolirana.

Tako ni povsem nerazumljivo, da je tik pred vojno ta skupina svojo miselno pot zaključevala pri prezirljivem cinizmu Ferdinanda Celina, ki je po obisku v Sovjetski zvezi zapisal »da bo vse, kar bo komunizem prinesel pozitivnega, prav to, da bo razkrinkal človeka in ga pokazal nesposobnega ustvariti srečno življenje.«⁶ Njena idejna pot se je končala pri aristokratski vzvišenosti in zaničevanju množic Ortege y Gasseta, ki je trdil, da je uporni človek dvajsetega stoletja izpostavil nevarnosti celo tista načela, ki jim dolguje svoje življenje. »Če bo ta tip človeka vladal še naprej in edini odločal, bo trideset let zadoščalo, da se bo Evropa vrnila zopet v barbarstvo.«⁷

⁶ Louis-Ferdinand Celine: *Mea culpa*.

⁷ Ortega y Gasset: *La revolte des masses*.

Mislim pa, da lahko s polno odgovornostjo zapišem, da so leto 1941, oborožena vstaja in narodnoosvobodilno gibanje skoraj v trenutku potegnili tudi to skupino iz njenih osamljenih razmišljanj v revolucionarni tok in da ni nihče ostal niti ob strani niti se ni vrgel v vrtnec politične špekulacije in politikanstva.

II

Da »socializem ni nikakršen notranje do kraja urejen ali pa vsaj skladen svet, kjer ne more priti do pomembnejših napetosti ali celo hujših spopadov« (Pirjevec: Resnica neresničnosti. Sodobnost, 1962, stran 1059), ni postalo eno vidnih dejstev šele v zadnjih nekaj letih, temveč je slutnja o tem obstajala že mnogo prej, za našo družbo pa je to dejstvo postalo nadvse vidno že leta 1948.

Prva tri povojna leta, ko je revolucija utrjevala oblast, večkrat po metodah in vzorcih, ki niso bili obet za politično in duhovno osvobajanje človeka, temveč prej zastrašujoč znak za politično in duhovno nesvobodo, o kateri so pričali Istrati, Gide, Silone, Serge in drugi (kar je bilo eno njenih otipljivih protislovij), so prinesla mnogo razočaranj, dvomov in zagat prav inteligenci, ki je sodelovala v revoluciji, velik del nje pa že v revolucionarnem gibanju pred vojno. Njeno sodelovanje v revoluciji je manj pogojevala njena ideološka usmerjenost kot moralno politično prepričanje, da so socialni in nacionalni problemi slovenskega človeka rešljivi samo v socialistični revoluciji. To prepričanje pa je v vzdušju političnega in idejnega dogmatizma prvih povojnih let doživljalo hude udarce. Toda ne zaradi oportunizma, temveč zaradi svoje intimne povezanosti z revolucionarnim gibanjem in svoje privrženosti socialističnemu konceptu, kot edino mogočemu konceptu socialne in nacionalne osvoboditve, je pretežni del inteligence kljub trenutnim razočaranjem ostal angažiran v družbenem in kulturnopolitičnem dogajanju.

Zato pa je leto 1948 odprlo tudi inteligenci docela nove perspektive. Odločnost, s katero se je Jugoslavija uprla stalinizmu, moralnopolitični pomen tega upora in njega vloga v mednarodnem delavskem gibanju so potisnili za nekaj časa vstran vse pomisleke, s katerimi je inteligenca kritično in skeptično spremljala našo družbeno prakso. Po kratkem obdobju »obrambe stalinizma pred Stalinom« je jugoslovanski socializem že leta 1950 z uvajanjem delavskih svetov in s perspektivo samoupravljanja napravil odločilni in usodni korak na poti deetatizacije, demokratizacije in humanizacije družbenih odnosov. To razreševanje notranjih protislovij socialistične družbe je dobilo svojo ustavnopravno konstatacijo in program v ustavi iz leta 1964.

Teh štirinajst, petnajst let si sledi vrsta vzponov in padcev, uspehov in razočaranj. Inteligenca je doživljala ta čas zdaj sproščeno in odprto, potem zopet v konfliktih in spopadih, večkrat je bila potisnjena ob stran, potem pa je dosegla spet možnost učinkovitejšega poseganja v družbena in kulturnopolitična dogajanja. Bitka za premagovanje notranjih protislovij v okviru socialistične družbe, bitka med birokratizmom in stalinizmom ter socialistično demokracijo doma kot v mednarodnem obsegu ni dopuščala intelektualnih pustolovščin. Če se danes morda zdi, da se je inteligenca v administrativnem socializmu zdisciplinirala in zbirokratizirala, kar ji očitajo mlajše generacije, velja lahko to za njen manjši del, ne pa za inteligenco kot celoto. Njeno odgovornost in zavest o usodnosti družbenih procesov so pogosto povsem zmotno ocenjevali kot njeno slabost, in to ne samo s strani generacije, ki so jo izpostavile uničujoči kritiki.

Kajti v zadnjih nekaj letih se je prav ta inteligenca, ki je v revoluciji sodelovala, znašla v dokaj nenavadnem položaju. Zaradi svojih kritičnih posegov in moralnih anticipacij je bila mnogokrat politično diskvalificirana in prišla pod kritični ogenj mlajših generacij, ki so začele šele po vojni vstopati v javno življenje. Te so jo začele prikazovati kot zbirokratizirano, duhovno sterilno družbeno plast, ki svojih problemov nima, družbenih pa ne želi videti, ker je zadovoljna sama s seboj in se utaplja v svojem karierizmu in pričakuje, da ji bodo čimprej priznali častno in dobro pokojnino.

Pravica mladih generacij je, da so neizprosno kritične in celo nestrpne do neposrednega izročila očetov in skoraj nujno je, da so pri tem tudi krivične. Ni pa njihova pravica, da svoje predhodnike izbirajo iz polpretekle zgodovine, kot da se je resnična kritična zgodovina začela šele takrat, ko so oni sami stopili v dogajanje. Toda stvar je še bolj neprijetna: naj je bil vtis resničen ali ne, vsekakor ni bil neutemeljen. Vsi ti udarci »kritičnih generacij« so padali po inteligenci kot po nekem tistem sporazumu s tistimi, ki so se z inteligenco prav zaradi njene kritičnosti razhajali in jo s svoje strani prav tako izpostavljali diskvalifikacijam. S tem pa je kritika dobila poleg svoje neutemeljenosti še drug, nekoliko nedostojen prizvok.

Ali je potrebno in vredno javno povedati, da se inteligenca nima za elito, ampak za integralni del jugoslovanskega in slovenskega revolucionarnega gibanja, da kljub konfliktom in diskvalifikacijam, ki jih je doživljala, prevzame nase odgovornost za preteklost, sedanjost in prihodnost? Da se ima za soustvarjalca in tudi za korektiv našega družbenega dogajanja in da hoče ta kritični korektiv ostati ne glede na zaupanje ali nezaupanje do sebe. Da se ne želi apriorno opredeljevati

niti za niti proti »oblasti«, ne želi biti izvajalec »oblasti« in ne njen načelni nasprotnik, temveč da se želi kritično in po svoji najboljši vesti in odgovornosti opredeljevati proti vsakomur, ki demokratični in svobodni politični in kulturni razvoj zavira, in za vsakogar, ki takšen razvoj podpira. Da se njena kritika vključuje v kritiko vseh delovnih ljudi kot odgovorna negacija pojavov, ki proces osvobajanja človeka zavirajo. Morda končno in ne nazadnje: da proces duhovne destalinizacije v mednarodnem delavskem gibanju pa tudi v naši družbi še ni končan in da bitka proti deformacijam socializma še ni izbojevana, kar jo še obvezuje posebej k taki kritiki, ki deformacijam socializma ne bo dajala opore, temveč ji bo skušala izpodrezati korenine.

Najbrž je to potrebno in vredno povedati: ne zaradi nekaterih, ki so mnenja, da jim današnji čas in odprtost razpravljanja omogočata, da se iz nerazumljivih pobud dvignejo nad povprečje kot vest družbe in njena morala, čeprav niso niti prvo niti drugo, temveč zaradi vseh tistih mladih ljudi, ki hočejo biti sodniki, do česar imajo nedvomno popolno pravico, čeprav jim pa ni mogoče priznati pravice, da sodijo brez dokazov in ne da bi tistega, ki ga želijo obsoditi, sploh poznali.

III

Kritika mlajših generacij, katere nosilec so bili krogi okrog »Perspektiv«, je prišla do tiste točke, ko ji pri največji prizanesljivosti ni bilo mogoče več priznati družbene upravičenosti. Če trdijo, da je kritika omenjenega kroga postala politični koncept, nasproten načelom naše socialistične družbe, potem me, ko se s tako oceno strinjam, ne motijo niti pamfleti niti razpravljanje o kmetijstvu, najmanj pa ostro in kritično ocenjevanje negativnih družbenih pojavov in birokratizma kjerkoli in v kakršnikoli obliki. Mnenja sem, da je bil takrat, ko se je v nekoliko ezopskem jeziku in z glasnim sklicevanjem na samoupravljanje začela razprava o »historičnih subjektih«, pluralizmu ideoloških subjektov ter absolutni avtonomnosti skupin in ko so se ta gesla začela uveljavljati tudi v praksi, bil vkljub naglašanju depolitizacije kulture storjen odločilen korak v politizacijo takšne kritike.

Ne mislim, da v naši družbi ne more kdorkoli ali pa katerakoli skupina zagovarjati tudi takih koncepcij. Toda potem je treba stvari imenovati s pravim imenom. Iskreno trdim, da lahko spoštujem tudi drugačen idejnopolitični koncept od tistega, ki ga spremljam, drugačno vizijo humane družbe, toda treba je jasno povedati, kako, s kom in proti komu naj bi ta koncept uresničevali. To me seveda

ne odvezuje, da ne bi takemu konceptu nasprotoval, ne morem pa pristati, da mi kdorkoli svoj koncept vsiljuje kot edino demokratičen, edino socialističen in edino samoupravljalški, čeprav v imenu boja proti birokratizmu, kot ne morem pristati, da mi vsiljuje nekdo svoj birokratskodogmatski koncept kot edino mogočo in dopustno pot v socializmu.

Iz teh razlogov ni mogoče od nikogar, ki osnovne programe naše družbe sprejema, zahtevati, da bo kakorkoli podprl prizadevanja po ukinitvi »historičnih subjektov«, zahteve po absolutni avtonomnosti skupin in po pluralizmu ideoloških subjektov. Kot družba za zdaj še nismo likvidirali niti ZKJ in ne SZDL, temveč so te družbenopolitične organizacije po ustavi sestavni del našega samoupravnega mehanizma, kar seveda ne pomeni, da so večne, kot ni večna država. S tem spet ne trdim in ne želim trditi, da je demokratično razpravljanje o sodobnih problemih socializma v teh organizacijah dobilo v vsakdanji praksi že polno domovinsko pravico. Upam si trditi, da so odnosi, metode in razprave mnogokrat v teh organizacijah takšni, da jemljejo pogum in prepričanje o tem, da so to zares demokratična združenja delovnih ljudi. Toda ker je tako, se je treba boriti pač proti metodam, proti odnosom, proti birokratski samovolji in nedemokratičnosti — za odprto in demokratično razpravljanje.

Če pa odklonimo diskusijo o nepotrebnosti »historičnih subjektov«, o pluralizmu ideoloških subjektov in druga podobna gesla, potem je vprašanje položaja revij, medsebojnih razmerij ustanoviteljev, uredništev in sodelavcev dokaj preprosto in nikakor eno osrednjih vprašanj, ki bi ga bilo treba reševati v današnjem času s posebno vneto in prizadetostjo. Kolikor gre za revije, katerih ustanovitelj je ena od družbenih organizacij, je diskusija in polemika znotraj revije diskusija in polemika, ki se odvija znotraj in v okviru te družbene organizacije, v okviru njenih programov in njenih načel. Ker je revialno snovanje ter publicistična in kulturnopolitična dejavnost pri revijah relativno samostojna dejavnost, je urejanje revije stvar uredniškega odbora in sodelavcev, ki se v večji ali manjši meri angažirajo pri sodelovanju. Če pride do nesoglasij med ustanoviteljem in uredniškim odborom, potem se bo uredniški odbor odpovedal mandatu urejanja ali pa mu bo ustanovitelj ta mandat vzel. Če ustanovitelj pri tem ne računa z razpoloženjem sodelavcev in ukrepa proti njihovi volji, potem bo seveda revijo zapravil in prevzel nase tudi vse kulturnopolitične posledice takega ravnanja. Če pa ustanovitelj imenuje uredniški odbor, ki bo imel zaupanje sodelavcev, revialno snovanje ne bo prišlo v krizo ne glede na to, da formalno odbora niso volili sodelavci.

Nedvomno je koristno, če se razmerja ustanoviteljev uredniškega odbora in sodelavcev medsebojno pravno ali statutarno urede. Nikakor pa ni to bistveno, ker revija družbenopolitične organizacije ni niti delovna organizacija niti delovna skupnost v smislu ustavnih določb, za katero je treba uporabiti ustavna načela samoupravljanja, temveč oblika, v kateri se manifestira družbena in kulturnopolitična dejavnost članov družbene skupnosti: književnikov, znanstvenikov, publicistov in drugih kulturnih delavcev.

Zaradi tega sem mnenja, da je pri revijah najvišja oblika samoupravljanja sodelovanje v taki duhovni in kulturni klimi ki dopušča in omogoča svobodno in kulturno razpravljanje o vseh družbenih in kulturnopolitičnih vprašanjih, medtem ko so tako ali drugače do kraja zapletene in skonstruirane »samoupravljalске« oblike samo deformacija samoupravljanja.

Ne verjamem in ne morem verjeti, da tisti, ki v zadnjem času glasno in nestrpno predlagajo samoupravljanje revij in objavljajo zamotane pravne načrte, ki naj bi revije »zavarovali«, zaradi spoštovanja avtonomije dela, zaradi tega, da bi se razvila sodelovanje in delovna integracija in da bi omejili »lastniške, oblastniške, pollaščevalske« in podobne težnje, mislijo zares, ko trde, naj se revije organizirajo samo kot delovne organizacije in delovne skupnosti, ker da so vse drugačne rešitve protustavne in protizakonite. Ne morem verjeti zaradi tega, ker vem, da tekst ustave poznajo in da jim ustavnopravni pojmi »delovne organizacije« in »delovna skupnost« niso tuji, niti jim ni neznana pravna vsebina teh kategorij. Ne želim jim pripisovati, da ne vedo, da je delovna organizacija ustavnopravni pojem za podjetje, ustanovo ali drugačno organizacijo delovnih ljudi, ki se združujejo zaradi izpolnjevanja gospodarske, kulturne, socialne ipd. dejavnosti (člen 13 ustave SFRJ), delovna skupnost pa oblika združevanja tistih vrst intelektualnega dela, ki se je kot poklic opravljal in se tudi še opravlja posamič (člen 14 ustave SFRJ) in da imajo vse te oblike združenega dela še vrsto ekonomskih, socioloških in pravnih karakteristik in elementov. Zares ne želim trditi in takim predlagateljem očitati, da vedo sicer nekaj o ustavnih načelih in samoupravljanju, da pa so prezrli ustavno preambulo, ki govori o družbeni vlogi SZDL in ZKJ, o tem, da so te organizacije sestavni del ustavnega in samoupravnega sistema in da družbena, politična in kulturna dejavnost teh organizacij in njenih članov teži k uresničevanju ustavnih načel, razvijanju samoupravljanja, osvobajanja dela in delovnega človeka. Zaradi ustavnega položaja teh organizacij, njihovih dejavnosti ne samo ni mogoče, temveč ni dopustno obravnavati kot birokratskih in oblastniških, zaradi česar jih ni bilo treba omejevati

z zakoni, statuti itd. Seveda: če in dokler tako ustavno preambulo sprejemamo in priznavamo.

Če je tako, potem je razvneta diskusija o pravnem statusu revij in neurejenih medsebojnih razmerjih eno vsiljenih vprašanj, ki 'dobiva centralno veljavo zaradi povsem drugih prizadevanj. To pa so znana prizadevanja po oblikovanju zaključenih skupin, ki naj bi še pravno zavarovane imele same nedotakljivo pravico določati svojo politiko. Čemu potem vse to prikazovati kot delovno integracijo, ko gre prav očitno za dezintegracijo, čemu kot težnjo po sodelovanju, ko gre vendar z vso jasnostjo za nesodelovanje?

Ne revialna kriza, temveč take vsiljene alternative so pa zares narekemale in narekujejo nedvoumno opredeljevanje.

ŠTIRI PESMI

Jože Šmit

LJUBIMEC

Ljubil sem rože —
pozimi, ko ni jih bilo,
ljubil sem mater,
ko legla je v grob,
ljubil sem vse,
kar sem izgubil
in kar je prešlo.

Ljubil bom rože,
dokler ne vzceto,
ljubil bom žene,
ko daleč bom stran,
ljubil bom vse,
kar bom ljubil zaman.

Jaz sem ljubimec
zlega stoletja,
kruti ljubimec
na meji svetov:
Ljubim minulost
in ljubim obete
in kolnem svoj čas
neusmiljeno gol...